

Sanat Tarihçisinin Çok Yönlülüğü

Sedat BAYRAKAL*

ÖZET

Bu makale, mesleğini yapmak için, farkında olmadan bazı meslekleri kullanmak zorunda kalan Sanat Tarihçisi'ni anlatan bir denemedir. Bu denemeleri başka meslekler adına çoğaltmak mümkündür. Görüşler tamamen öznel ve yazarın yorumlarına dayanan benzetmelerden ibarettir. Sanat Tarihçisi, diplomasız ve/veya gönüllü olarak yerine göre, arkeoloji, tarih, epigrafi, mimarlık, fotoğrafçılık, sosyoloji, psikoloji, muhasebe, iktisat, hukuk, antropoloji, coğrafya, eleştiri-yorum, sunuculuk, pazarlamacılık, arşivcilik, yazarlık, nakliye, seyyahlık, rehberlik, strateji, şoförlük, organizatörlük ve numizmatik alanlarına uzak değildir. Aslında Sanat Tarihçisi, insanlığın tarihini incelediğine göre, bu durum normal karşılanmalıdır. Araştırmanın şekillenmesi, yukarıda sıralanan bazı mesleklerden yoğunlaşacak hamura bağlıdır. Şüphesiz hamurun içindeki en yoğun karışım Sanat Tarihi'dir.

Anahtar Kelimeler: *Sanat Tarihçisi, Sanat Tarihçisi'nin çok yönlülüğü, kazı.*

Versatility of the Art Historian

ABSTRACT

This article is an essay telling about the art historian who unconsciously have to use some professions to fulfill their own job. It is possible to give more examples for the other professions. The opinions are ultimately subjective and consist of simulation based on the author's opinion. The art historian is, without diploma and/or voluntarily, not from archaeology, history, epigraphy, architecture, photography, sociology, psychology, accounting, economics, law, anthropologist, geography, criticism-comment, anchorman, salesmanship, archivist, authorship, shipment, traveller, guidance, strategy, chauffeur, organization and numismatic. In fact, this should be considered normal, since the art historian reviews the human history. The formation of the study depends on kneading a dough consisting of the abovementioned professions. Doubtless, the most intensified mixture in the dough is Art History.

Keywords: *Art Historian, Versatility of the Art Historian, excavation.*

Alan araştırması yapan her Sanat Tarihçisi bir dizi zorlukla karşılaşır. Farkında olmadan bir çok meslek grubuna karışır, sadece Sanat Tarihi araştırması yaptığını düşünür. Yapılan iş, monografik bir araştırma, bir unsur çalışması, müze araştırması, belirli bir yörenin geleneksel el sanatlarını irdeleme, yüzey araştırması veya kazı da olsa, aslında meslek dışında bir hayli uğraşısı vardır Sanat Tarihçisi'nin. Yola, meslek

---

* Doç.Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü., sedat.bayrakal@hotmail.com

çalışması yapmak için çıkmış olsa da, Sanat Tarihi çalışması en son yapılandır aslında, yani başta yapılması gereken sonda yapılmaktadır.

Sanat Tarihçisi'nin farkında olmadan en çok araştırma alanına girdiği disiplinlerin başında Arkeoloji gelir. Bunun tersi de mümkündür. Her iki bilim dalı da insanlık tarihini, insanlığın başından geçen görsel-kültürel tarihi inceler. Araştırma yaklaşımları arasında çok yakın benzerlikler bulunur. Ülkemizde, bu benzerlikten ötürü olacak ki, yakın geçmişe kadar, Arkeoloji-Sanat Tarihi Bölümleri vardı. Bir objeyi değerlendirme biçimleri (stil kritiği), stratigrafik kazı yapmaları, eskinin bilimini incelemeleri vb. etkenler, Sanat Tarihçisi'nin "Arkeolog", Arkeolog'un da Sanat Tarihçisi gibi çalışmasına neden olmaktadır.

Araştırması yapılacak konunun zaman dilimine ait tarihçe yazmak bir gelenek olmuştur. Tarihi eserin adı şahsiyet adından oluşuyorsa, o şahsın tarihi kimliğe sahip olup olmadığı araştırılır. Bir kitabede, vakfiyede veya herhangi bir belgede adı geçen şahsın kimliğini araştırmak için tarihi kaynaklara başvururuz. Bazı durumlarda, tarihlendirmeye de yardımcı olabilecek bu yöntemler, "Tarihçilerin" çalışmasıyla paralel özellikler taşır.

İnşa, onarım, vakfiye, vergi bağışıklığı veya mezar taşı okuma işine giren her meslektaş, "Epigraf" gibi çalışır. Her iki meslek grubu üyeleri de kitabeyi yerinde okumaya çalışır, fotoğrafını çeker, estampajını alır.

Monografik bir çalışma yapmak için on günlük araştırma gezisine çıkacak bir meslektaşımızı bekleyen sorunlar üzerinden konu genişletilebilir. Buna, araştırmacıyı bekleyen umulmadık sürpriz sorunları da eklemek gerekir.

Yola, hangi güzergâh takip edilerek çıkılacaktır. Güzergâh bir solukta gezilemeyeceğine göre, belirli aralıklarla mola vermek ve konaklamak gerekmektedir. On günlük bir araştırmanın ortalama sekiz günü konaklamayla geçecektir. Konaklanacak yer ile araştırma materyalinin yoğunluğu da dengeli ayarlanmalıdır. Aksi takdirde, hedeflenen işin ayarlanan sürede yetiştirilememe riski vardır. Araştırma konusu cami, mescid, kilise gibi ibadethane ise, eserin kapısının kilitli olduğu öngörülerek, ilgili kurumlarla irtibata geçilecektir. Buna rağmen çözüm bulunamıyorsa, caminin, namaz vakitlerinde açık olacağı hesaba katılarak ziyaret buna göre gerçekleştirilecektir. Hamam, medrese, han, kervansaray gibi yapılar üzerinde araştırma yapılacaksa, yapının kilitli olduğu veya özel müteşebbisler tarafından işletildiği kabul edilerek, izin süreci buna göre ayarlanmalıdır. Araştırma öncesinden, yerinde yapılan incelemeye kadar geçen süreç, Sanat Tarihçisinin "organizatör" kimliğini ortaya koymaktadır. Bu kimlik güçlüyse, hedefe ulaşma kolaylaşır; aksi takdirde gittikçe düğümlenen sorunlar silsilesi kapıda demektir.

Nereye gidilirse gidilsin hassasiyet gösterilmesi gereken durumlarla karşı karşıya kalınır. Çoğu zaman, davranış, tutum, tavır, inanç vb. kavramlar bir yana bırakılır, yörenin yerleşmiş inanç, alışkanlık ve yaşam biçimlerine göre davranma zorunluluğu ortaya çıkar. Bunu birkaç örnekle somutlaştırabiliriz: Yazın bunaltıcı sıcağında giyilen rahat kıyafetlerle, Anadolu'nun bir köy ya da kasaba camisine girilmeye çalışıldığında, tepkiyle karşılaşma olasılığımız vardır. Bir diğer deyişle, davranış ve yaşam biçimimiz, farkında olmadan gittiğimiz yörenin kalıplarına uyar. Kıyafet ve dış görünüşümüzün farklılığı, yerel simaların gözlerine takılarak bize hissettirilir. Bu konuda şöyle bir örnek de akıllara gelebilir: Geleneksel el sanatlarının yöresel bir uygulaması (halı, kilim, seccade, keçe, baston, çini, seramik, çömlek, kıyafet, maden ve cam üretimi vb.)

üzerine alan araştırması yaptığımızda da yöre insanının tutum, tavır, yaşam biçimlerinin dışına çıkamayız veya bu bizden istenmez. Çalışmak istediğimiz konuya ulaşmak amacıyla yönelttiğimiz adresle ilgili soruya yanıt veren kişi, zihnimizi bulandıran adres tarifi yapsa bile, ona şükran duyarak yolumuza devam ederiz. Çalışma devam ederken, anlamlı-anlamsız, mantıklı-mantıksız, ilgili-ilgisiz soruları cevaplamak zorunda kalmamız da yukarıda yazılanlara eklendiğinde, Sanat Tarihçisi kimliğinin yanına, “*soşyolog-psikolog*” karışımı bir diğer kimliğin eklenmesi yanlış olmasa gerektir.

İster küçük obje, ister alan araştırması, isterse de iç ve dış mekan belgelenmelerinin önemli uygulamalarından birisi de fotoğraflamadır. Gerekli açı ve ışığı ayarlayan Sanat Tarihçisi, o anda Sanat Tarihçisi’nden çok *fotoğrafçıdır* aslında.

Bir diğer belgeleme yolu da bilindiği gibi çizimdir. Mimari ve el sanatı odaklı çizimlerde kullandığımız yöntem ve teknikler Mimarlık alanından uyarlamadır. Çizimin başlangıcından sonuna kadar, çizgi kalınlıklarına dikkat etme, kesik çizgi, açıklıkların gösterilmesi, kesit alma, ölçek ve yön koyma, açıklayıcı bir not düşme gibi mesleki jargonlar, “*mimar*” kimliğimizi de ortaya koyar.

Araştırma alanını veya alanlarını, ulaşım kolaylığı olması bakımından, genellikle özel aracımızla gezmeyi tercih ederiz. Pahalı, fakat pratik olan bu seçenekte, eğer unutulmazsa, aracın bakım, vergi, sigorta gibi yükümlülükleri yerine getirilir. Çalışma sürecinin başından sonuna kadar, bir güzergâh dahilinde direksiyonun başında olduğundan, “*şöförlük*” vasfımızı vurgulamak umarız okuyucuya gerçekçi gelir.

Meslek yaşantımızın bazı dönemlerindeki alan araştırmalarımızda, yapı, atölye, usta, müze vb.nin izlerini süreriz. Çoğu zaman ilk kez gittiğimiz bu yöreleri “*Seyyah*” edasıyla gezdiğimiz farkında değilizdir. Ortak yönümüz buraları ilk defa görmemiz, araştırma konumuzu kendi açımızdan keşfetmemizdir.

Belirli bir süre gezen Sanat Tarihçisi, yavaş yavaş arazi deneyimi kazanır, okuduklarını da bunlarla birleştirdikten sonra, gezen değil gezdiren konumuna gelir. Artık, gördükleri sadece maddi kültür varlığı olmaktan çıkmış, tarihi çevresiyle birlikte değerlendirilen unsurlara dönüşmüştür. Bu bildiklerini, meraklılara da gezdirerek anlatan her Sanat Tarihçisi, amatör birer “*Rehber*”dirler. Burada, Kültür Bakanlığı’ndan sertifikalarını almak kaydıyla, Turizm Rehberi unvanını alan meslektaşlarımızla, doğrudan bu mesleğe yönelik Turizm ve Otelcilik Yüksekokulları’nın da olduğunu hatırlatmış olalım.

Araştırma yapılacak alan, zorlu arazi koşullarına rağmen yorgunluk hissetmeden gezilir. Bir tepe veya dağın arkasında, kalıntı olmadığı tahminlerine karşın, mesleki meraktan ötürü o engebeli alan aşılar. Uygun arazi kıyafetleriyle yapılan bu yürüyüş, bir anlamda “*trekkingcilerin*” yaptığı işten farklı değildir.

Meslek dışında çabaların sarf edildiği çalışmalarımızın en önemlilerinden birisi de kazılardır. Kazıya katılan meslektaşlarımızın karşılaştığı sorunlar, tabir caizse roman olur. Benim de yirmi yıldır katıldığım kazılardan gözlemleyebildiğim kadarıyla, sorunları, “kazi” ve “kazi dışı” olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Amaç kazı yapmak olsa da kazı dışı sorunlar, kazı başkanından en yeni öğrenciye kadar, sürekli çözülmek zorunda kalınan bir dizi problemdir. Her kazının kendine ait problemleri olmakla beraber, çoğu problem ortaktır. Kazı başkanlarının yıllar yılı haklı olarak çözemediği konuların başında kazı evi ve depo gelmektedir. Kazı evinde veya bir başka taşınmazda kalan kazı üyelerini en başta bekleyen sorun, bu binaların kazı şartlarına hazırlanmasıdır. Bunun için epey yorucu ve zahmetli süreç izlenir. Mekanlar

temizlenecek, gerektiğinde boyanacak, kapı, pencere onarılacak, su ve elektrik tesisatındaki arızalar giderilecektir. Sanat Tarihçisi bu kez, ister istemez “*teknisyen, tamirci*” rollerine bürünmüştür.

Kazıların önemli işlerinden birisi de valizleriyle beraber kazı üyelerini ve malzemelerini kazı evine taşıyacak ağır vasıta taşıtların tedarikidir. Binbir güçlüklerle ayarlanan taşıtın, kazı başlangıç ve bitişindeki bu hayati görevinin yerine getirilmesi, kazı evindeki yerleşme düzeninin sağlanması, bir anlamda evden eve taşımacılık yapan “*nakliyatçıların*” işlerini hatırlatmaz mı?

Kazı başkanı veya kazı heyet üyesi bir hocanın, öğrencilere karşı açmalarda olsun, kazı evinde olsun, vereceği görevlerde adaletli, eşitlikçi olma zorunluluğu vardır. Davranışlara da yansımaları gereken bu duygular, Sanat Tarihçisi’ne “*hukukçu*” kimlik kazandırır.

Meslektaşlara yüklenecek niteliklerden bir diğeri de “*stratejist*” yönleridir. Kazısı yapılacak alanların belirlenmesi ile beş ve on yıllık çalışma planları, hedeflenen bu sektörlerin kazı süresi boyunca ortaya çıkarılmalarının sağlanması, elde edilen bulguların basın ve bilim camiasıyla paylaşılması, stratejik hamlelerden ilk akla gelenlerdir.

Her kazının ilgili birey veya bireylerinin her sene peşine düştüğü ödenek meselesi bir muamma gibidir. Kazının süresi, tahsis edilen ödenek miktarına göre belirlenir. Ne kadar para, o kadar kazıdır. Ödenek, işçi ücretleri, malzeme ve hizmet alımı, restorasyon-konservasyon gibi kalemlerde kullanılır. Bu arada kazıya katılan heyet üyeleri, asgari ücreti, mevsimlik işçiyi, Özel İdareyi, Sosyal Güvenlik Kurumu’nu, Mal Müdürlüğü’nü, İş ve İşçi Bulma Kurumu’nu, önceden hiç bilmediği kadar bilir, hesaplarını bunlara göre yapar. Anladığımız kadarıyla, bu işlerin peşine düşen her meslektaşımız biraz “*muhasebeci*”, biraz da “*iktisatçıdır*”. Bu meslekler, proje kapsamında kısıtlı bütçeyle araştırma yaparken, uzaktan da olsa kullanılır.

Toprak altında veya yüzeyde rastladığımız kemik kalıntılarına dair ilk yaklaşımımız, bu kalıntıların insan kemiği mi, yoksa hayvan kemiği mi olduğudur. Kemiğin boyutlarına göre, yetişkine veya bir çocuğa ait olup olamayacağı olasılıkları üzerinde durulur. Bu yaklaşım, amatörce de olsa, Sanat Tarihçisi’nin “*Antropolog*” gözlüğü takmasından kaynaklanır.

Açık alanda fotoğraf çekmek ve ölçü almak için gerekli tedbirlerin alınması gerekir. En iyi fotoğraf sonucunu almak için, günün belirli saatlerinde gelen ışık ile o gün için yağmur ve kar yağma olasılığının hesaplanması, açık alanda çalışma şartlarının uygunluğu, alan çalışması için uygun iklimin kollanması gibi eylemler, bir anlamda, “*Coğrafyacı*” yaklaşımı gerektirmez mi?

Zaman zaman incelenen sikkelerin üzerindeki yazıların çözümlenerek kataloglanması, şekillerin yorumlanması “*Nümişmat*” hassasiyetliğinde yapılır. Nümişmatlar da, Sanat Tarihçileri gibi, ilk iş olarak sikkenin ait olduğu dönemi saptayıp gruplandırmasını yapar. Kısmen okunabilen sikkeler, benzerleri bulunup aynı şekilde gruplandırılır.

Kendini belirli alanda yetiştiren meslektaşımız, o konularla ilgili sadece yayın yapmaz, aynı zamanda, bir meslek dalı sayılmasa da “*bilirkişilik*” icra eder. Mimari çalışanlar, İdare ve Ağır Ceza mahkemelerinde, el sanatı çalışanlar da Ağır ve Asliye Ceza mahkemelerinde re’sen atanan bilirkişilerdir.

Sanat Tarihçisi, yaptığı işin niteliğine göre, kurumlararası uyumu da göz önünde bulundurur. İlgili kurumlardan izin almak için yasal prosedürü yerine getirme zorunluluğu vardır. Müze araştırması yaptığında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile; arşiv çalışması yaptığında, T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tescil Daire Başkanlığı ile, camilerde araştırma yapmak istediğinde ise ilgili Müftülüklerle yazışma yapmak zorundadır.

Toplanan her türlü dokümanın gerek bilgisayarda, gerekse de oda, ev veya arşivde saklanması gerekir. Uzun emekler sonucu toplanan bu belgelerin kaybolması, telafisi mümkün olmayan kayıplara yol açar. Dokümanların, güvenlik önlemleri altında, belirli sistem ve düzene göre muhafaza edilmesi “Arşivci” titizliğinde olmalıdır.

Araştırmanın her safhasında, öznel görüşü yansıtan beğeniler gündeme gelir. Resim, heykel, mimari eser, küçük objeler hakkında her izleyen farklı görüşleri olduğundan, Sanat Tarihçisi bu kez “Eleştirmen-Yorumcu” rolündedir. Biraz abartılı gelebilir ama Sanat Tarihçisi’nin eleştirilerini sağlam temellere oturtabilmesi için Sanat Felsefesi eğitimi de alması gerekir diye düşünüyorum.

Ders anlatan, konferans veren, bildiri sunan Sanat Tarihçisi, vurgulu ve anlaşılır cümleler kurarak “sunuculuğunu” iyi yapmalıdır ki konusunu dinleyiciye anlaşılır biçimde aktarabilsin. Ortaya attığı sav, tez ve saptamalar konusunda, bir “pazarlamacı” gibi ikna etsin.

Harici işler bitip, toplanan tüm dokümanların ışığında, makale ya da kitap yazma aşamasına gelen araştırmacı, aslında en zor işe başlamak üzeredir. Çünkü artık, bizim kalemimizle şekillenecek çalışma, vitrine çıkmak üzeredir. Konuyu okuyucunun anlayacağı dille onlara aktarma işi, zahmetli, zaman alıcı ve titizlik gerektirmektedir. Cümleler özenle seçilir, yanlış anlaşılmaların önüne geçilmeye çalışılır, saptama ve genellemeler dikkatli yapılır. Tüm bunlar, “yazarlık” mesleğinin Sanat Tarihçisine yansımalarıdır.

Şüphesiz Sanat Tarihi yapan bir kişi, yukarıda sıraladığımız mesleklerden hepsini kullanmak zorunda değildir. Hatta birçoğuna da karışmayabilir ama yaptığı işin içeriğine göre bazılarının içine girmek zorundadır. Ama burada, yan mesleklerin asıl icracılara göre daha yüzeysel uygulandığını hatırlatmalıyız.

Yapılan iş tek bir meslek adına yapılır ama diğer mesleklerden yardım alınır. “Araştırmacı, çalışman, kazın, bildirin nasıl geçti?” türünden sorulara da, tek bir işle uğraşmış gibi, sadece “iyiydi”, “fena değildi” şeklinde mütevazı bir cevap verilir.

Bu çalışma aracılığıyla, Sanat Tarihi mesleğine yeni başlayan genç araştırmacılara ve öğrencilere, yaptıkları ve yapacakları işler hakkında bir öngörü getirmek istedik.